

NAUJA ŽVĖRŪNOS-MEDEINOS PERSPEKTYVA

VYKINTAS VAITKEVIČIUS

IVADAS

XIII a. Lietuvos valstybės religijos tema lig šiol plačiausiai nagrinėta baltų mitologijos tyrinėtojų A. J. Greimo, V. Toporovo, N. Vėliaus. Pastaruoju metu šių tyrimų rezultatus pabandyta susieti su archeologiniais ir istoriniais duomenimis apie Lietuvos valstybės kūrimąsi ir ankstyvąjį jos egzistavimo laikotarpį. Prieita išvados, kad vienodos laidojimo tradicijos (sudegintų mirusiųjų laidojimo plokštiniuose kapinyuose) įsivyravimas baltų genčių teritorijoje XII–XIII a. ir Lietuvos valstybės kūrimasis yra sinchroniški procesai. Apie šią valstybinės religijos reformą kalbama 1261 m. užrašytame Sovijaus mite, kuriame užfiksuotas priešastinis ryšys tarp mirusiųjų deginimo papročio įvedimo ir naujų (arba kanonizuotų) dievų: Andojo, Perkūno, Kalvelio ir Žvėrūnos garbinimo. Šių dievų bruožai byloja, jog valstybinė religija XIII a. Lietuvoje išreiškė valdančio karinio sluoksnio ideologiją (plačiau žr. VRB, 2001, p. 311–328).

Tokiame kontekste norime paieškoti atsakymų į klausimą, kodėl tarp XIII a. valstybės ir valdovo garbinamų dievų yra Žvėrūna-Medeina. Anot A. J. Greimo, tai – originalus lietuvių religijos bruožas (Greimas, 1990, p. 395), kurį jau aiškinome tuo, jog Žvėrūna-Medeina atstovauja medžioklei ir karui – prioritetinėms kunigaikščio ir didikų veiklos sritims (VRB, 2001, p. 325–328). Toliau plėtodami šią temą, norėtume plačiau pagrįsti ir nuomonę apie menamą ypatingą ryšį tarp Mindaugo giminės, kuriai priklausė valstybės formavimo iniciatyva, ir deivės Žvėrūnos-Medeinos.

1. MITINIAI ŽVĖRŪNOS-MEDEINOS BRUOŽAI

A. J. Greimo studijoje apie Žvėrūną-Medeiną, kuri nors ir nebuvo baigta, atskleidžiama, kad dviem skirtingais vardais vadinama, o dažnai ir dvilypė deivė yra medžiotoja su kurtais-vilkais, kuri negloboja medžiotojų, o veikia jiems trukdo. Ši deivė yra vieniša, mergaujanti, atsisakiusi vedybų, bet geismų persekiojama ir išsiilgusi vedybinio gyvenimo. Ji – gražiai pasipuošusi mergina arba vilkė (Greimas, 1993, p. 79–91, 98–99) (plg. *vilkmergė* „paleistuvė“, LKŽ XIX, p. 398). Šios išvados remiasi įvairių mitologijos ir istorijos šaltinių duomenimis. Paminėtini keli lietuviški pavyzdžiai.

Ipatijaus metraštyje (1252) tarp dievų, kuriems Mindaugas slapčia aukojo, minimas „Zuikių dievas“ ir Medeina (BRMŠ I, p. 260–261), dėl ko pareikšta įvairių nuomonių (plg. Greimas, 1990, p. 383; Vėlius, 1993, p. 67–68). A. J. Greimo teiginį, kad „Zuikių dievo“ epitetą priklauso deivei Medeina, paremia tai, jog metraštyje toliau pasakojamas epizodas, kuomet perbėgus kiškiui kelią, Mindaugas nedrįsdavo kelti kojos į mišką. Be to, mitologijos šaltiniai atskleidžia neabejotiną mitinį ryšį tarp Medeinos ir kiškių, kurie išskyla kaip „pačios Medeinos bruožus turį jos šaukliai ir palydovai“ (Greimas, 1993, p. 99).

Malalos kronikoje (1261) tarp keturių dievų-suverenų minima Žvėrūną lydi apibūdinimas „kalė“ (*coyza*) (BRMŠ I, p. 266–268), kuris, atsižvelgiant į deivės vardą, aiškintinas kaip „kurtė“ arba veikiausiai „vilkė“ (Greimas, 1990, p. 383; 1993, p. 88–89)¹. Vilkė vadovauja vilkų rūjai (plg. „Eina tabūnu, kaip vilkai paskui

¹ Beje, vieningas mitologinis vaizdinys šuo-vilkas gyvuoja ir po to, kai jie imami skirtingai vadinti (Иванов, 1975, 400).

vilkę“, LKŽ XIX, p. 389). Su tokia palyda vilkė laksto po miškus ir laukus, puola, griebia ar plėšia, kas jai patinka (Greimas, 1993, p. 90) ir „ką daro vilkienė, tą daro ir vilkai“ (!) (LKŽ XIX, p. 392).

J. Dlugošas Lenkijos istorijoje (XV a. antroji pusė) aprašė didžiojo kunigaikščio Jogailos įprotį, kurio jis laikėsi visą gyvenimą ir buvo „išsaugojęs iš pagonybės laikų“ – balandžio mėnesio pabaigoje naktį eiti į mišką klausytis lakštingalos (Długossius, 1711, p. 650). Tokį aistringą medžiotojo elgesį interpretavome kaip vieną apeigų, skirtų Žvėrūnai-Medeinai, mat lakštingala – tai dar viena, šį kartą ornamentinė, deivės raiškos forma (VRB, 2001, p. 326–327).

2. ŽVĖRŪNA-MEDEINA IR KARIAUNA

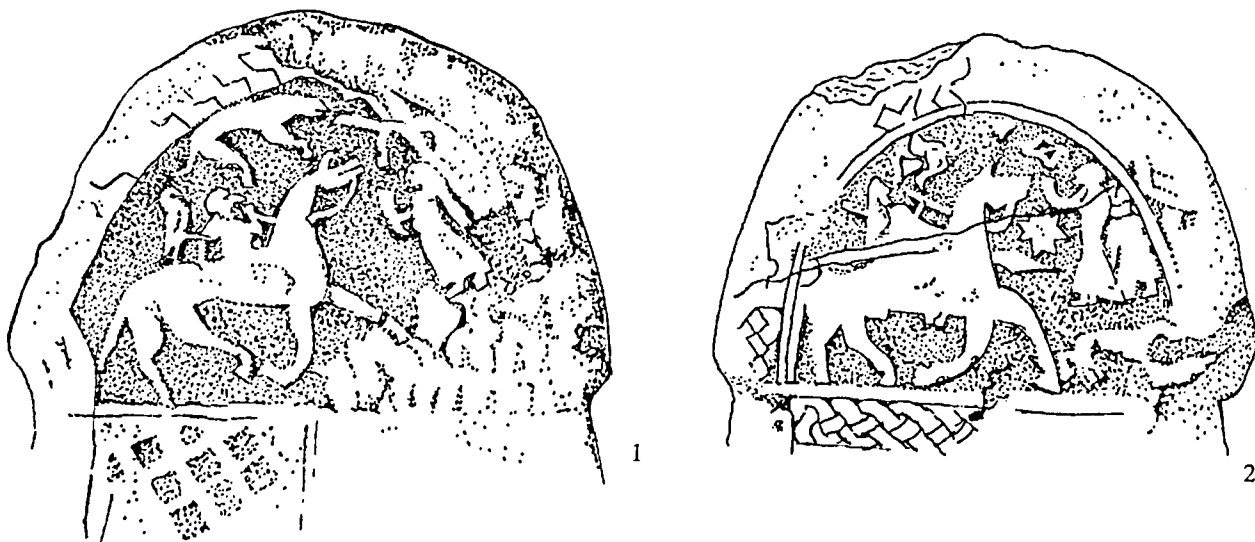
XIII a. valstybės religija reiškė valdančio karinio sluoksnio ideologiją. Visų dievų-suverenų sakralumo srityse aptikta karinės tematikos, kuri gali būti prigimtinis šių dievų bruožas ir (arba) savotiškas infiltratas, susijęs su karinės ideologijos plėtra (VRB, 2001, p. 323–328). Ryšys tarp Žvėrūnos-Medeinos ir kariaunos abejonių nekelia: kariai, kaip pati Žvėrūna-Medeina, yra medžiotojai, ir *vilkai* arba *kiškiai*. Be to, kariai, galimas dalykas, yra bitininkai, miškuose turintys bičių ir per bites tarpusavyje susibičiuliavę bičiuliai.

2.1. Medžioklė, kaip karas

Mitinės medžioklės ir karo koreliacijos remiasi tuo pačiu modeliu – žvėries medžioklė atitinka kovą su priešu. Atrodo, kad kalbėdami apie karius, savaime kalbame ir apie medžiotojus.

Anot Vygando Margburgiečio (1394), kartu su didžiuoju kunigaikščiu Kęstučiu buvo sudeginti arkliai, drabužiai, ginklai, medžiokliniai paukščiai ir šunys (BRMŠ I, p. 463, 469). Anot Petro Dusburgiečio (XIV a.), kartu su mirusiu kilminguoju prūsu buvo deginama visa, kas reikalinga karo tarnybai, taip pat ir žirgai, kurtai ir sakalai (BRMŠ I, p. 334, 344). Palyginimui – Christburgo sutartyje (1249) buvo kalbama apie tai, kad prūsų pagonių kunigai, laidodami mirusius, pakėlę į dangų akis, tvirtina matą velionį, „skriejantį ant žirgo per vidurį dangaus, pasipuošusį žvilgančiais ginklais, nešantį rankoje vanagą ir su dideliu būriu palydos einantį į kitą pasaulį“ (BRMŠ I, p. 239, 241).

Šventaragio religinė tradicija, kuri yra viena ryškiausių XIII a. valstybės religijos raiškos ir sklaidos formų (plačiau žr. VRB, 2001, p. 317–318), taip pat numato, kad mirę didieji kunigaikščiai ir didikai bus deginami kartu su žirgais, kurtais, sakalais ir vergais (Полное собрание, 1975, с. 31). Visų pirma tai liudija, kad didieji kunigaikščiai ir didikai buvo laidojami kaip kariai-medžiotojai. Kita vertus, tokia kario-medžiotojo „laikysena“, matyt, koreliavo su bendra valstybinės

0 10 cm

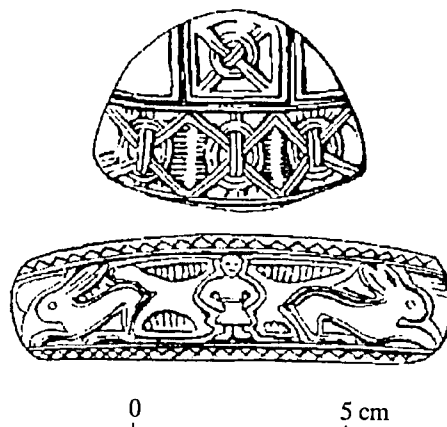
1 pav. Gotlandas. Fragmentai akmenų piešinių, vaizduojančių raitelį su sakalu ir šunimi: 1 – Klinte, 2 – Garda (pagal: GB, 1941, lent. 55; 1942, p. 46).

religijos struktūra: žirgas, kurtas ir sakalas atstovavo trijų dievų – Andojo, Žvėrūnos-Medeinos ir Perkūno – sakralumo sritims². Ketvirtąjį, Kalvelį, tokiu atveju, matyt, reprezentavo iš geležies nukalti kario-medžiotojo ginklai.

Pažymėtina, kad kario-medžiotojo realija gerai žinoma kituose Šiaurės Europos kraštuose. Kitaip negu Lietuvoje apie ją leidžia spręsti ir rašytiniai šaltiniai (Hofmann, 1957/58), ir ikonografija (Åkerström-Hougen, 1981), ir specialių archeologinės medžiagos tyrimų rezultatai. Palyginimui – Švedijos teritorijoje Tautų kraustymosi, o ypač Vikingų epochos karinės diduomenės kapuose dažniausiai pasitaikanti kartu su žmogumi palaidotų gyvūnų kombinacija yra žirgas-šuo-paukštis (žr. Müller-Wille, 1968/69, p. 65, 99)³. Beje, Gotlando saloje paplitę akmenys su piešiniais, būdingi VIII–XII a., taip pat gana dažnai vaizduoja raitelį – Odiną, – ginkluotą ietimi, lydimą šuns ir medžioklinio paukščio (1 pav.). Turint omenyje nemažus panašumus tarp vikingų ir baltų karių šiame laikotarpyje (plg. papuošalai, ginkluotė, laidosena), tai iš dalies leidžia įsivaizduoti ir baltų kario-medžiotojo paveikslą.

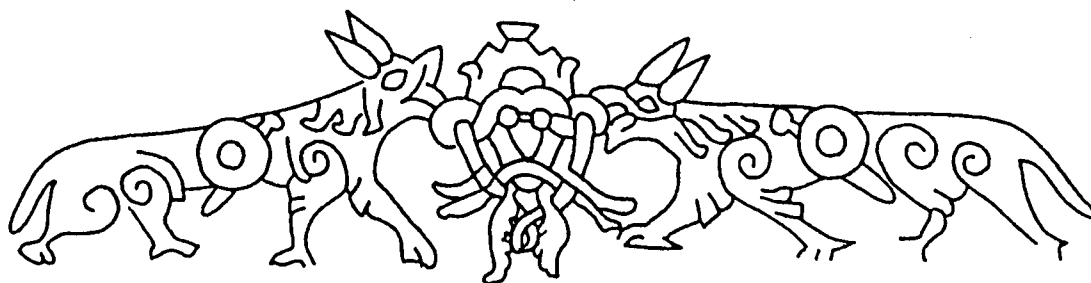
2.1.1. Vilkai ir kiškiai

Žvėrūnos-Medeinos raiška vilkais ir kiškiais gerai iliustruoja pradžioje jau minėtą šios deivės dvilypumą. Mes vilko ir kiškio priešpriešą formulavome kaip medžiotojo ir aukos opoziciją (plg. „Vilko perbėgimas per kelią pranašauja laimę, pasisekimą, gi zūkio – atvirksčiai“, LMD I 653/7). Kad ji realizavosi ne vien tik mitiniame plane, akivaizdžiai liudija Ipatijaus metraščio pasakojimas, kad Mindaugas paisė kelią perbėgusio kiškio, t. y. suprato šį ženklą kaip įspėjimą

2 pav. Kuršas, XI–XII a. kalavijo buoželė ir skersinis, ant kurio vaizduojami į šalis bėgantys kiškiai. Silmalciems kapinynas, Ventspilio r. (pagal: Latvijas arheologija, 1974, lent. 47:12).

mą tapti nepalankiai nusiteikusios deivės auka (VRB, 2001, p. 326). Tokiu atveju suprantamas valdovo su kariauna siekis ir medžioklėje, ir kare, būti ne kiškio (aukos), o vilko (medžiotojo ir nugalėtojo) rolėje. Šios rūšies palyginimą randame Henriko Latvio kronikoje (1209), kur sakoma, kad rusinai bėgo miškais nuo lietuvių, kaip bėga kiškiai nuo medžiotojo (XIII §4; LK, 1991, p. 63). Ant vieno šio laikotarpio kuršių kalavijų skersinio net vaizduojami į šalis bėgantys kiškiai (!) (Šturms, 1936, p. 106, įklija tarp p. 108 ir 109) (2 pav.). Polocko kunigaikštis Vseslavas Vasilkovičius su kariauna, anot saktės apie Igorį (1185), taip pat „lakstė vilkais“ (СКОЧИ ВЪЛКЪМЪ) (Топоров, 1980, c. 48)⁴ (3 pav.).

3 pav. Lundo runų akmenyje (Švedija) pavaizduoti Odino kariai – vilkai (pagal: Roesdahl, 1987, p. 77).

² Į Šventaragio laidotuvių ritualo turinį panašiu aspektu pirmasis dėmesį atkreipė V. Toporovas (žr. Топоров, 1980, c. 33).

³ Beje, pastaruoju metu atlikti kruopštūs kapuose rastų gyvūnų kaulų tyrimai leidžia patikslinti, kad tarp rastų paukščių paprastai yra vienas arba keli plėšrūnai – sakalai arba vanagai (Vretemark, 1983, p. 48; Sten, Vretemark, 1992, p. 97).

⁴ Paminėtina, kad Vseslavo Vasilkovičiaus pusėje 1180 m. kovėsi ir lietuviai (Baranauskas, 2000, p. 157).

V. Toporovas, savo ruožtu, atskleidė, kad didysis kunigaikštis Gediminas „visiškai natūraliai“ susijęs su vilko tema, o jo kariauna – su vilkais (Топоров, 1980, c. 48–50). Geležinis vilkas Gediminui išpranašavo ir būsimosios sostinės Vilniaus tvirtumą, ir jėgą, ir karines pergales (Greimas, 1998, p. 69; plg. „Kai vilkai staugia, tai vaina bus“, LMD I 200/4).

Šioje vietoje paminėtinas ir kitas neabejotinai reikšmingas punktas – Vilkmėrgė (vėliau – Ukmergė). Ji priklausė XIII a. valstybės pasienio apsaugos grandžiai, nuo XIV a. pirmosios pusės figūruoja kaip valstiaus centras (Dubonis, 1998, p. 78–81; Zabiela, Baranauskas, 1996, p. 6–9). Vilkmėrgės pavadinimą etimologizuoti taip, kaip jį liudija rašytiniai šaltiniai – *Vilk-a-mergė* (plg. *Wilkemerge*) arba, kitaip tariant, „vilko merga“ A. Vanagai atrodė tikslu, bet semantiškai nelogiška (Vanagas, 1996, p. 259). Vis dėlto sakralinių gyvenamųjų ir gynybinių vietų pavadinimų baltų bei jų kaimynų kraštuose žinoma (plg. Veliuona (*Welow*), Laumėnai (*Loumene*)). Menamas veikiausiai didžiojo kunigaikščio Gedimino įkurto gynybinio-politinio centro ryšys su deive Žvėrūna-Medeina aptariamame kontekste taip pat būtų logiškas ir patvirtintų glaudžias deivės su vilkais (ar deivės-vilkės) sąsajas su karu ir kariauna⁵.

Atskirai paminėtina, kad *kariai-vilkai* yra labai raiški indoeuropiejiškos tema (plg. Иванов, 1975, c. 399–408; McCone, 1987; EIEC, 1997, p. 631–635, 646–648), kas, savo ruožtu, patvirtina ir baltišką šios mitologemos perspektyvą.

2.2. Kariai, bitininkai, bičiuliai

Ryšiai tarp žvėrių ir miškų valdovės Žvėrūnos-Medeinos ir karių gali būti projektuojami dar vienu planu. A. J. Greimas, tirdamas senąsias socialines struktūras, pagrįstas tam tikromis kultūrinėmis vertėmis ir mitinio pasitikėjimo santykiais, atkreipė dėmesį į tokią originalią lietuviškojo feodalizmo socialinę formą kaip bičiuliją (plg. Jablonskis, 1979, p. 154–156), kuriai priklausė „atliekami“, t. y. negalintys pretenduoti į paveldėjimą tėvo sūnūs, visų pirma – antrieji broliai (Greimas, 1990, p. 261–266). Jie bitininkaudavo šeimoje, kur augo keli broliai. Bitininkavimas suponuoja savotišką moralinį kodeksą, išplėtojama ypatinga bičiulystės-draugystės dimensija. Santykiuose tarp bitininkų-bičiulių minėtas kodeksas realizuojamas

kontraktualine abipusių išpareigojimų forma (Greimas, 1990, p. 264; taip pat žr. Bičiuliai, 1954; Butkevičius, 1964a, p. 146–148; plg. „Jie visi bitininkai, eina iš vieno“, LKŽ I, p. 703). Taigi A. J. Greimas mato hipotetinę paralelę tarp bičiulijų, glaudžios draugystės tarpusavyje siejamų jaunų vyrų grupių, praktikuojančių drevinę bitininkystę miškuose, ir kariaunos, kurią XIII a. rašytiniai šaltiniai taip pat vadina draugais (*amici, vrunde, prijatieli*) – tam tikra susigiminiavimo institucija (Łowmiański, 1983, p. 258–267, išn. 421; plg. Бенвенист, 1995, c. 84–95).

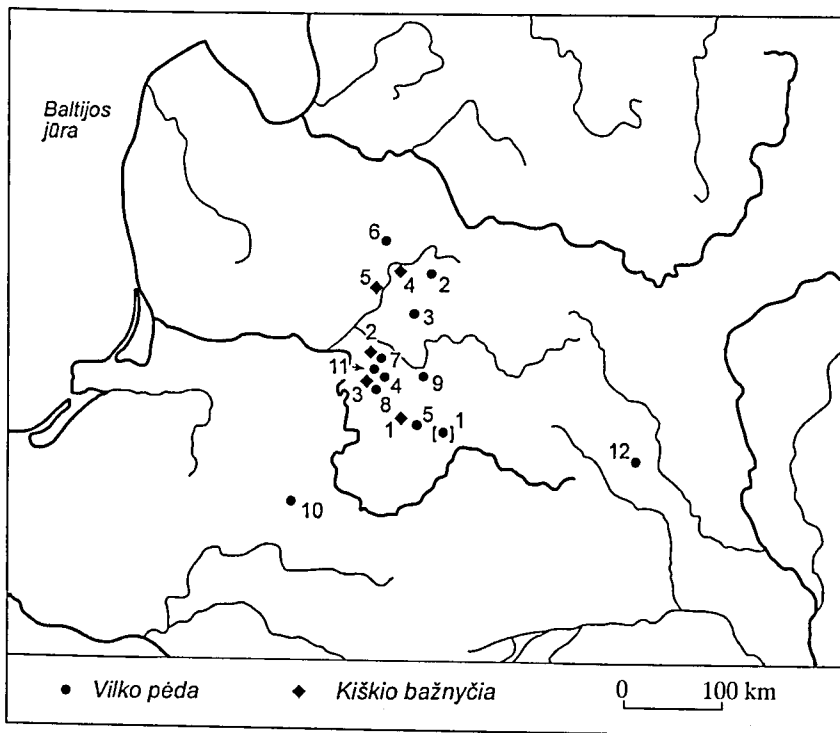
Drevinė bitininkystė miškuose viduramžių Lietuvoje buvo neabejotinai svarbi ir plačiai praktikuojama. XIII–XIV a. individualia kunigaikščio, bajorų ir valstiečių nuosavybe jau buvo laikomi arimai, šienaujamos pievos ir bičių drevės giriose (Dubonis, 2001, p. 785). Daug istorijos šaltinių kalba apie bitininkus, kurie mokėjo duokles medumi ar vašku (plačiau žr. Piškinaitė-Kazlauskienė, 1995, p. 15–34).

A. J. Greimo hipotezės peržiūra nėra šio straipsnio uždavinys. Turint omenyje bendrais bruožais jau aptartus karių ir deivės Žvėrūnos-Medeinos mitinius ryšius, ji nėra iš piršto laužta. Menamą ryšį tarp karių ir Žvėrūnos-Medeinos ši hipotezė leistų papildomai plėtoti Žvėrūnos-Medeinos valdose spiečiančių bičių tyrimų linkme. Jos visų pirma susiję su Perkūno sakralumo sfera (žr. Vaitkevičienė, 2001, p. 81–85). Sąsajos tarp Žvėrūnos-Medeinos ir Perkūno – produktyvi, tačiau atskira ir todėl taip pat už šio straipsnio ribų išsėnanti tyrimų tema (plg. Perkūną-medžiotoją, Perkūnui skirtas kulto vietas šventuose miškuose ir pan.).

2.3. Žvėrūnos-Medeinos kultas

Duomenų Žvėrūnos-Medeinos kultui rekonstruoti, deja, nepakanka. Pradžioje paminėtas didžiojo kunigaikščio Jogailos įprotis „iš pagonybės laikų“ balandžio mėnesio pabaigoje naktį miške klausytis lakštingalos tėra senųjų menamų apeigų fragmentas (plg. burtus iš paukščio čiulbėjimo karo žygio metu – BRMŠ I, p. 304, 313). Tiesa, jis tam tikra dalimi pateisina XIX–XX a. folkloro ir etnologijos duomenų naudojimą, nes tikėjimų apie lakštingalą, giedančią šv. Jurgio naktį yra žinoma (VRB, 2001, p. 326). Be to, pirmosios naktigonės, kuri sutampa su šv. Jurgio diena, metu latvių naktigonai „lakštingalos daliai“ ir aukodavo (Līdeks, 1991, p. 168–169).

⁵ Plg. Vilkiją (*vilkija* „vilkių gauja“, LKŽ XIX, p. 392) prie Paštuvos pilies, nuo XV a. figūruojančią kaip karališkasis dvaras (plačiau žr. Makarevičius, 1971, p. 63).

4 pav. *Kiščio bažnyčiomis* vadinamos kalvos (2, 5), akmuo (1), laukas (3), miškas (4) (pagal: autorių): 1. Genionys (Varėnos r.); 2. Guronys (Kaišiadorių r.); 3. Liciškėnai (Prienų r.); 4. Mičionys (Anykščių r.); 5. Purveliai (Anykščių r.). Akmenys su *vilko pėdomis* (3–9, 12) ir *vilkpėdėmis* vadinamos vietos (1, 2, 10, 11) (pagal: autorių): 1 – Benekainių valsčius (Beniakoni, Voranavos r., Baltarusija); 2 – Čižiškės (Utenos r.); 3 – Gudeliai (Molėtų r.); 4 – Guronys (Trakų r.); 5 – Jakėnai (Varėnos r.); 6 – Kalviai (Rokiškio r.); 7 – Kareivonys (Kaišiadorių r.); 8 – Sabališkės (Prienų r.); 9 – Vilkpėdė (Vilniaus m.); 10 – Vilkapėdžiai (Wilkopedzie, Suvalkų vaivadija, Lenkija); 11 – Žostautai (Kaišiadorių r.); 12 – Žuravec (Žuravec, Asipovičių r., Baltarusija).

Gyvulių globėjo šv. Jurgio bruožai rodo, jog jis iš dalies perėmė dievo Perkūno (Greimas, 1990, p. 453–458) ir deivės Žvėrūnos-Medeinos funkcijas (Greimas, 1993, p. 88–90; VRB, 2001, p. 326). Taigi yra pagrindo ir jam skirtą šventę balandžio 23 d. laikyti atitinkamų senųjų apeigų laikotarpiu. Jurginių ryte, prieš saulėtekį, siekdami sėkmės visus metus, aukojo latvių medžiotojai: miško motinai (*Meža mātē*), kuri yra labai artima Žvėrūnai-Medeinai, jie skirdavo savo pirmą medžioklės laimikį, įdėdami jį į kiaurai išpuvusį kelmą (VRB, 2001, p. 325–326). Tokios rūšies duomenų Lietuvoje neužfiksuota. Tačiau tam, kad šv. Jurgis saugotų gyvulius nuo vilkų, Lietuvos bažnyčiose prie altorių ir elgetoms dar visai neseniai buvo gausiai aukojama maisto

(Milius, 1964, p. 96–99; Balys, 1993, p. 168–172). Galbūt į prose-
novinių apeigų kontekstą būtų galima įrašyti ir 1375 m. balandžio pabaigoje vykusią bajoro Vaidilos medžioklę su kurtais ir palyda? (NPK, 1999, p. 148–149; VII §86c).

Antrasis laikotarpis, kuomet apeiginiais tikslais buvo rengiama kiškių medžioklė, yra gruodžio mėnuo, tiksliau – Kalėdos. Apie tai liudija lietuvių adventinių dainų tipai (Kl, p. 63, 186–188), taip pat pavieniai liudijimai: „Kūčiom, būdavo, aina zuikių medžiot, užtai Kalėdom būna mėsos“ (LTR 6467/455). Atskirai paminėtinas 1583 m. šaltinis apie tai, kaip keliautojas R. Lubenau svečiavosi pas Kuršo kunigaikštį: „Kadangi buvo Kalėdos, jie nuvažiavo medžioti į savo šventąjį mišką (Latvijos Kurše – *Vait.*), kuriame šiaip per visus metus nė jokio žvėries ar paukščio nenumuša, nė jokio pagalio nenukerta. Dabar jie nunėrė kailį visiems sumedžiotiems elniams, stirnoms ir kiškiams, iškepė juos, sudėjo ant ilgo stalo <...>“ (vert. pagal: BRMŠ II, p. 683–684).

Faktą, jog Žvėrūnos-Medeinos sakralumo sferai priskirtini kiškiai buvo visų pirma aukojami žvėreliai, netiesiogiai patvirtina žinia, kad medžiotojai beveik nevalgydavo kiškienos, tačiau mėgo siūdintis žiemines kepures iš jų kailiukų (Butkevičius, 1964b, 132)⁶. Pažymėtini ir gausūs tikėjimai apie tai, kaip elgtis nušovus kiškį: „Nušauto zuikio negalima atiduoti kitam, nes nesiseks medžioklė“ (LTA 1440/225), „<...> Reikia dešinę ausis nukirpt, tai geriau seksis medžioti“ (LTA 1575/43), „<...> Nupjauna kiškio galvą ir duoda tą kraują šuniui laižyti. Paskui šuo geriau užuodžia kiškio pėdsakus“ (LTA 1400/328), „Kai medžiotojas nori, kad geriau sektųsi medžioti, tai kiškio krauju ištepa strieles (?)“ (LTA 1400/324) (plg. XIII a. prūsai karo belaisvius aukoja, kad susilauktų sėkmės ir

⁶ XIX a. valstiečio, dėvinčio kepurę iš kiškio kailiukų, portretą žr. EM, 1992–1993, priešlapjje.

šlaksto jų krauju savo kalavijus ir ietis (sic!) (BRMŠ I, p. 220–221).

Žvėrūnos-Medeinos kultui pažinti yra ir kitos rūšies duomenų. Analizuojant duomenis apie senąsias Lietuvos šventvietes, į akiratį pateko *kiškio bažnyčiomis* ir *vilkpėdėmis* arba *vilko pėdomis* vadinamos vietos (4 pav.). Aplinkiniuose kraštuose jų neužfiksuota. Žuraveco Baltarusijoje pėduotas akmuo į bendrą sąvadą įtrauktas su didelėmis išlygomis. Visų pirma tai – ne tikrinis vietos pavadinimas, antra – vilko pėda akmenyje yra tik viena iš keturių. Visas tas derinys (meška, vilkas, lapė, kiškis) rodytų, kad apie šių pėdų kilmę buvo pasakojami ne padavimai, o vienas iš gyvulinių pasakų siužetų, kur labai dažnai veikia šių gyvūnų grupė.

2.3.1. Kiškio bažnyčios

LŽV anketose, LKI abėcėlinėje vietovardžių kartotekoje ir žvalgomųjų archeologinių ekspedicijų ataskaitose užfiksuota informacija apie penkias *kiškio bažnyčias* Anykščių, Kaišiadorių, Prienų ir Varėnos rajonuose.

1. Prie **Genionių** kaimo (Varėnos r.), Onušio girininkijos miško 46 kvartale iš seno žinomas *Kiškio bažnyčia* vadinamas akmuo. Tai netaisyklingos formos pilkas granitas, apie 2x2,7 m dydžio, iki 1,2 m aukščio, tačiau amžiaus viduryje akmens viršus buvo ženkliai apskaldytas (5 pav.). Buvo spėliojama, kad vietovės ir akmens pavadinimas kilęs iš to, „kad šį akmenį niekas neaplanko, kaip (tik) kiškiai“ (LŽV: Diržomeniai; J. Rūkas, 1935). Vietos gyventojai padavimų nežino,

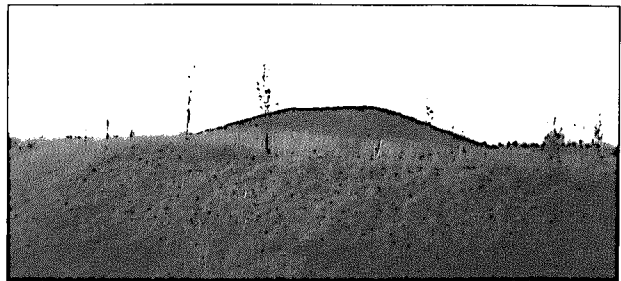
5 pav. Genionys (Varėnos r.) – akmuo, vadinamas Kiškio bažnyčia. V. Vaitkevičiaus nuotr.

tačiau LKC archyvo vedėjos R. Balkutės prisiminimais, senelis Genionių kaime vaikystėje ją keldavo už ausų viršun, klausdamas: „Ar matai kiškio bažnyčią?“, kaip tik Kiškio bažnyčios akmens pusėn.

2. **Guronių** (Kaišiadorių r.) laukuose yra *Kiškio bažnyčia* arba *Pajautos kapu* vadinama kalva. Prie pagrindo ji 28 m skersmens, siekia 3–3,4 m aukštį (6 pav.). Viršuje iškasta užslinkusi 6 m skersmens duobė (Tautavičius, 1971, p. 31). Apie 0,5 km į šiaurę nuo Kiškio bažnyčios, geležinkelio Kaunas–Vilnius pietinėje pusėje, būta kito panašaus kalnelio, vadinamo *Zvaninyčia* arba *Dzvaninyčia* (jis dažniausiai klaidingai lokalizuojamas į vakarus nuo Kiškio bažnyčios).

Apie Kiškio bažnyčios kalnelį pasakota, kad ten buvusioje bažnyčioje buvo palaidotas kunigaikštis Pajauta. O kuomet Kiškio bažnyčioje vykdavo pamaldos, apie tai trimitais buvo pranešama iš Zvaninyčios kalnelio (VAK 26: p. 60–61, 69). Taip pat menama, kad Kiškio bažnyčia buvo laikoma šventa vieta. Prieškaryje jaunimas čia rinkosi į gegužines (Laurinavičius, Petkevičius, 1995, p. 4). Kita siužetinė padavimų linija pasakoja apie žuvusį kunigaikštį Pajautą, kurio garbei kariai šalmais supylė jam kapą (pateikė J. Lukavičienė-Sladkevičiūtė, 45 m. Užrašė V. Almonaitis, 1990).

Pastarųjų padavimų motyvai dar XVI a. pateko į vieną Lietuvos metraščio redakcijų, kur kalbama apie tai, jog kunigaikštis Kukovaitis, mylėdamas savo mirusią motiną Pajautą, pagal jos išvaizdą padirbo stabą (балван) ir pastatė jį ties Žaslių ežeru (вышей озера Жослий). Pajautos stabas–atvaizdas buvęs garbinamas (образ хвалили и за бога его мели). Vėliau stabas supuvo, jo vietoje išaugo liepos, ir imta jas garbinti (липы хвалили и за бога их мели во имя тое Пяты) (Полное собрание, 1975, с. 131)⁷.

6 pav. Guronys (Kaišiadorių r.) – Kiškio bažnyčia arba Pajautos kapas. V. Vaitkevičiaus nuotr.

⁷ Lietuvos metraščių pasakojimą apie Pajautos mirtį ir jos garbinimą su Guronių Pajautos kapu pirmasis susiejo doc. R. Batūra (Batūra, 1966, p. 269–271).

Manome, kad Žaslių apylinkių padavimai apie kunigaikštienę Pajautą buvo siejami su šalia Guronų esančiu Pajautiškių kaimu. Jis žinomas jau XV a. viduryje (žr. Jasas, 1971, p. 205). Matyt, ilgainiui pasakojimų apie Pajautą motyvai buvo priskirti senai šventvietai, vadintai Kiškio bažnyčia.

3. **Liciškėnų** (Prienu r.) šventvietė įvardijama *Kiškių bažnyčia*, tačiau pateiktame trumpame paaiškinime sakoma, kad ji esanti Kiškio: „Kalvelė su duburiu, panaši į namą, dėl to bažnyčia kiškio“ (LŽV: S. Matulevičius, 1935). 2001 m. autoriaus žvalgymų duomenimis, Liciškėnų Kiškio bažnyčia yra į šiaurės rytus nuo kaimo. Tai aukščiausia apylinkių vieta, todėl iš seno čia stovėjo trianguliacijos bokštas, o per Pirmąjį ir Antrąjį pasaulinį karą buvo įsitvirtinę artilerijos daliniai. Apie 40x80 m dydžio (viršuje) smėlio kalva, supama pelkėtų, dabar numelioruotų slėnių (7 pav.), tolygiai aukštėja į šiaurės pusę ir aukščiausioje dalyje siekia 12–14 m aukštį. Pradėjus kasti smėlį vakariniame kalvos šlaite, rasta daug žmonių kaulų. Toliau į vakarus, kalno papėdėje, ariant rasta dešimtis akmeninių kirvelių su skylėmis kotui, o kalno viršuje – XVII a. monetų lobis moliniame puode. Be to, į pietvakarius nuo kalno, melioratorių apardytoje kalvelėje taip pat rasta žmonių kaulų, akmenų pamatų (?) žymės ir trinamųjų girnų apatinė dalis, dabar gulinti M. Kazlausko sodybos pakraštyje.

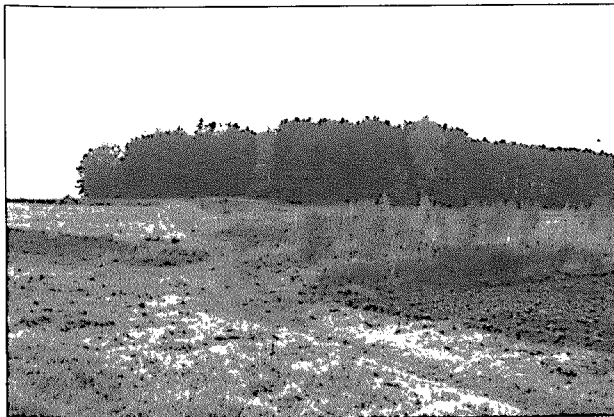
1935 m. anketoje Kiškio bažnyčia vadinama vieta dabar turi Popšučių arba Popšų kalno pavadinimą, tačiau iki šiol žinoma pasakojimų apie tai, jog čia buvo „galvojama statyt bažnyčia“ (pateikė M. Kazlauskas, 75 m., Liciškėnuose. Užrašė D. ir V. Vaitkevičiai, 2001).

4. **Mičionyse** (Anykščių r.) *Kiškių bažnyčia* 1935 m. apibūdinta kaip „stačiais krantais gili smėlio duobė, apie 10 m aukštumo ir 20 m ilgumo“ Šventosios upės

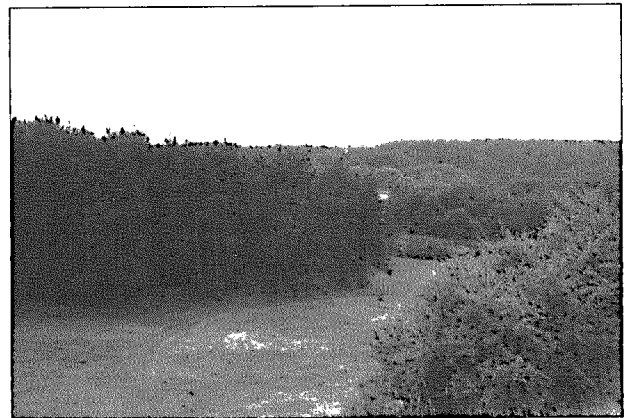
kairiajame krante. Pakilęs Šventosios vanduo, teigiama, pasiekia ir šią duobę. Toliau rašoma: „Kiškio bažnyčia – vaikų duotas vardas. Vaikai ten įžiūri lyg altorių, sakyklą ir kita. Sako, kad kiškiai čia susirenka melstis. <...> Vaikai labai mėgsta tą vietą lankyti ir jeigu turi kas iš Mičionių k[aimo] gyventojų svečių, tai pirmuoliausia veda parodyti didelės įdomybės – Kiškio bažnyčios“ (LŽV: V. Kapickienė, 1935).

2000 m. nustatyta, kad Kiškio bažnyčios vietovė yra apie 0,8 km į vakarus nuo Šventosios ir Jaros santakos, 0,52 km į šiaurės rytus nuo kaimo kapelių, Šventosios kairiajame krante, prie 10–12 m aukščio upės skardžio. *Bažnyčia* buvo vadinama dauba ar griova, statmenai orientuota į upę. Ilgainiui, eroduojantis upės šlaitas didžiąją griovos dalį sunaikino, dabar išlikęs tik jos galas, išsišakojęs į dvi dalis. Pirmoji (šiaurėje) atšaka yra 0,5–3,5 m pločio, 1,5–1,8 m gylio, siekia 10 m ilgį. Antroji (pietuose) – 1,5–2,5 m pločio, 1,5 m gylio, vingiuota, siekia 20 m ilgį (Vaitkevičius, Zabiela, 2001, p. 8).

5. Nuo **Purvelių** (Anykščių r.) kaimo į pietryčius, Šventosios upės dešiniojo kranto slėnyje, yra pušynas, vadinamas *Kiškių bažnyčia* (8 pav.). Pušyne yra kelios didesnės smėlio kalvelės. Aukščiausia iš jų, pietuose, siekia 3 m aukštį. Pietrytinis jos šlaitas leidžiasi į maždaug 20 m skersmens daubą. Pušyno šiaurėje yra dar viena, apie 10x25 m dydžio, kelių metrų aukščio kalvelė. Pasakojama, kad „Kiškio bažnyčia – tokis pušynas, ty kalniukas šone, [čia] būdavo gegužinės. Nuo senų laikų vis „Kiškio bažnyčia“, sakam, „bažnyčia“. „Buva i tokias seserys davatkas, tai būdava, juokaunam, [jūs] ty melstis ainat... į bažnyčią...“ (Pateikė A. Eimuntėnė, 81 m., Bebrūnuose. Užrašė V. Vaitkevičius, 1997).

7 pav. Liciškėnai (Prienu r.) – Popšų kalnas arba Kiškio bažnyčia. V. Vaitkevičiaus nuotr.

8 pav. Purveliai (Anykščių r.) – Kiškio bažnyčia vadinamas pušynas prie Šventosios. V. Vaitkevičiaus nuotr.

2.3.2. Vilkpėdės (Vilko pėdos)

LŽV anketose, LKI abėcėlinėje vietovardžių kartotekoje ir žvalgomųjų archeologinių ekspedicijų atskaitose užfiksuota informacija apie dvylika *vilkpėdžių* (*vilko pėdų*) Vilniaus mieste, Kaišiadorių, Molėtų, Prienų, Rokiškio, Trakų, Utenos, Varėnos rajonuose, taip pat – Suvalkų vaivadijoje Lenkijoje, Varenavo ir Asipovičių rajonuose Baltarusijoje.

1. **Benekainių** (Varenavo r., Baltarusija) valsčiuje žinomas *Wilcza Łapa* girininkijos pavadinimas, kuriam lietuviškas atitikmuo nenurodytas (VsV, 1945, p. 64). Tokio vietovardžio nėra XX a. pradžios žemėlapiuose. Jis neužfiksuotas Lietuvos miškų vardyne (LMV, 1994, p. 253–254 (*Vilk-*)). Matyt, *Vilko pėda* vadinamas miško masyvas ieškotinas Baltarusijai tekusioje Benekainių valsčiaus dalyje.

2. **Čižiškiuose** (Utenos r.) žinomas *Vilkapėdėlės raistelis* (VK, 1979). Ta pati vieta šalia Čižiškių esančiose Stasiškėse minima ir kaip *Vilkapėdėlio pievelė* (VK, 1979). Vietovė nežvalgyta.

3. **Gudelių** (Molėtų r.) *Vilko pėdos* miške būta „gana didelio“ akmens su „įspaustomis dviem vilko pėdom“ (LŽV: A. Malaiškaitė, 1935; Gudeliai). Kiti akmenyje esančius įdubimus laikė vilko ir veršio pėdomis (LŽV: A. Mikolajūnas, 1935; Melnikai). 1936 ar 1937 m. akmuo buvo suskaldytas ir įmūrytas į A. Šumsko gyvenamojo namo pamatus.

4. **Guronių** (Trakų r.) akmuo, vadinamas *Vilkapėdžiu*, yra 0,28 km į pietvakarius nuo Asono ežero, bevardžio upelio kairiojo kranto aukštumos šlaite. Akmuo – smulkiagrūdis, raudonas, netaisyklingos formos granitas natūraliai plokščių paviršiumi, 1,9x2,6 m dydžio, siekia 0,85 m aukštį (9 pav.). Pasakojama, kad kitados ant akmens buvo žymūs „vilkų pėdai“, „už tai pavadinta Vilkapėdis“ (LTR 6810/395). 2000 m., žvalgant akmenį, įdubimų, primenančių „pėdas“, ant jo nepastebėta. Paminėtina, kad žmonių atminime Guronių kaime dar buvo žmonių, mokančių staigimu priešaukti vilkus (LTR 6489/402).

5. **Jakėnuose** (Varėnos r.) įvairūs šaltiniai taip pat mini akmenį su *Vilko pėda*. 1938 m. pasirodė nepasirašyta žinutė, kad Jakėnų laukuose, M. Mačionio sklype yra akmuo, „turįs 50 cm skersmens, netaisyklingos formos, apie 80 cm aukščio. Ant jo iš šono į šiaurę yra žymė, panaši į vilko pėdą, 15 cm ilgio ir 11 cm pločio. Apie ją iš šonų ir apačios yra dar po vieną neaiškios žymės pėdos“. Ten pat pažymėta, kad apie akmenį pa-

9 pav. Guronys (Trakų r.) – Vilkapėdis akmuo.
V. Vaitkevičiaus nuotr.

sakojami įvairūs padavimai, tačiau jie nerefekuojami (Akmens, 1938).

1958 m. mokytojas H. Lizdenis laiške P. Tarasenkai šį akmenį vadino akmeniu „su kiškio (pagal kitus – su vilko) pėda“ ir rašė, kad „Didika Stasys ir kiti pasakojo, jog kadaise, kol akmuo nebuvo paverstas, ant jo šono buvusi matyti pėda. Vėliau vyrai akmenį užvertę“ (MAB F. 235–402, l. 4). Be to, šiame laiške paminėtas dar vienas, Kemsynės pelkėje esąs akmuo, su avies ir vilko pėdomis. Jos esą apsemtos, „tai vandeniu išgraužtos minkštesnės akmens dalys; savotiškas panašumas į pėdas yra“ (MAB F. 235–402, l. 7).

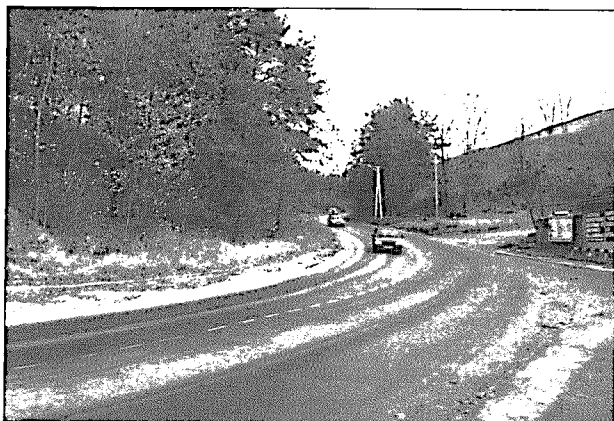
6. **Kalvių** (Rokiškio r.) laukuose buvo „visai kai keturkampas“ akmuo su įdubimu, vadinamu „vilko pėda“. Buvo sakoma, kad prie šito akmens vaidenasi. Akmuo sunaikintas per melioraciją (Vaitkevičius, 1999, p. 13; LTR 6810/338).

7. **Kareivonių** (Kaišiadorių r.) *Vilko pėdos* akmuo 1980-aisiais taip pat jau buvo sunaikintas (VK, 1986).

8. **Sabališkių** (kitai – Sabaliaučiznos, Prienų r.) *Vilko pėdos* akmens pavadinimas fiksuotas (VK, 1981), tačiau nelokaluotas. 2001 m. straipsnio autoriaus žvalgymai žymesnių rezultatų nedavė⁸.

9. **Vilniaus Vilkpėdė** yra bene garsiausia iš visų žinomų. Dar dabar taip vadinamas miesto mikrorajonas ir gatvė jame (10 pav.). Vilkpėdės akmuo raide *W* pažymėtas 1646, 1648 m. Vilniaus planuose (Samalavičius, 1964, p. 19, 1 pav.; plg. Spelskis, 1964), kaip vietovardis figūruoja istoriniuose dokumentuose (pvz., *Wilcza Łapa*, 1785 – Jurkštas, 1985, p. 46). Apie čia buvusį akmenį su

⁸ Tiesa, Adelci Daudienei (62 m., Intuponyse) apylinkių vietovardis *Wilcza Łapa* pasirodė girdėtas, tačiau ji nurodė tik pačią Sabališkių ir toliau už miško esančio Karapolio kryptį.

10 pav. Vilniaus Vilkpėdės akmens vieta (antrame plane, ties elektros stulpais). *V. Vaitkevičiaus nuotr.*

11 pav. Žostautai (Kaišiadorių r.) – Vilko pėdos raistelio vieta. *V. Vaitkevičiaus nuotr.*

vilko pėda nekart užsimena įvairūs XIX–XX a. autoriai, rašę apie Vilniaus ir jo apylinkių istoriją. Paminėtini keli išsamesni aprašymai.

XIX a. viduryje A. H. Kirkoras rašė taip: „Įvažiuojame į krūmų prižėlusią griovą, kurios beveik pačiame viduryje guli stebėtinai didelis akmuo (aukštis – $2\frac{1}{2}$, plotis – $3\frac{3}{4}$, ilgis – $5\frac{1}{4}$ aršino [apie 1,8x2,3x3,7 m]), o prie pat kelio, kairėje pusėje, dunkso ir antras, gerokai žemesnis, $2\frac{1}{2}$ aršino pločio, $3\frac{3}{4}$ aršino ilgio [apie 1,8x2,3 m] akmuo, ant kurio yra žvėries pėdos atspaudas, kurį žmonės vadina Vilkpėde. Tai davė pavadinimą keliui ir šiai griovai. <...> Žmonės pasakoja įvairių padavimų, bet jais nelabai verta tikėti“ (vert. pagal: Kirkoras, 1991, p. 200; keli labai suliteratūrinti padavimai apie Vilkpėdę, kur veikia velniūkštis vilko letenomis iš pragaro arba velnias, pasivertęs vilku, persekiojantis ožką, buvo paskelbti kur kas vėliau – Zahorski, 1925, p. 131–132).

1904 m. M. Davainis-Silvestraitis rašė, kad „keliu žemyn nusileidžiant, yra ant vidurio kalno prie pat kelio po kairei didokas akmuo, turintis ožką ir vilkų pėdų išpaudimus. Nuo kalno jau nusileidus, yra kaima, Vilko pėdos (*Wilcze łapy*) vadinama. Kada aš užklausiau apie priežastį to teip dyvino vardo, tai vienas iš vietinių gaspadorių, Franciškus Lachavičia, nurodydamas man ant savo žemės anksčiau paminėtą akmenį, paaiškino, kad čia ir daugiau tokių akmenų buvo, bet tapo jie suskaldyti ir dėl budavonių sunaudoti“ (DPSO, 1973, p. 133).

Ketvirtajame dešimtmetyje buvo suskaldytas ir akmuo su *vilko pėda* (Uziėblo, 1937). 1958 m. spaudoje pasirodė kelios žinutės, kad buvusioje akmens vietoje atkastos kelios didelės akmens su „pėda“ skeveldros (Šalūga, 1958). Tačiau nėra aišku, ar tai iš tikrųjų Vilko pėdos akmens dalys (plg. Šaulys, 1973).

10. *Vilkapėdžių* (*Wilkopedzie*, Suvalkų vaivada, Lenkija) kaimas yra senas (*Wilkopedzie, siolo*, 1665 m. – VK(ist.)), tačiau žinomas tik vienas jo pavadinimo kilmę aiškinantis padavimas. Pasakojama, kad čia „seniau buvo didūs tankumynai“ ir „čia vilkai vedė vaikus“ (PS, 1998, p. 210).

11. *Žostautų* (Kaišiadorių r.) *Vilko pėdos* (*Wilcza Łapa*) „raistelis, durpynė“ (10 a. ploto) paminėtas tarp kitų kaimo vietovardžių prieš Antrąjį pasaulinį karą (LŽV: J. Medzikauskas, 1935). 2001 m. autoriaus žvalgymų duomenimis, Vilko pėdos raistelis yra buvęs 0,4 km į šiaurę nuo kelių Varkalės–Kazokai ir Mičiūnai–Žiezmariai sankryžos, 0,22 km į šiaurės vakarus nuo J. Andriejauskienės sodybos, buvusioje I. Žostauto žemėje, dešiniajame numelioruoto bevardžio upelio aukštupio krante. Dabar numelioruota, 35–40 m skersmens daubelė (raistelio vieta) yra iš visų pusių supama aukštumų-plokštikalvių (11 pav.). Anot vietos gyventojų, čia augo tankūs krūmai, o norint Vilko pėdos raistelį pereiti, reikėdavę iki juosmens bristi per vandenį. Pasakojimų apie šią vietą neužfiksuota. (Kitus pagrindinius duomenis apie šią vietą pateikė J. Andriejauskienė, 70 m., Žostautuose. Užrašė D. ir V. Vaitkevičiai, 2001.)

12. *Žuravece* (Žuravec, Asipovičių r., Baltarusija) žinomas akmuo su „meškos, *vilko*, kiškio ir lapės pėdomis“. Pasakojama, kad žvėrys savo pėdas akmenyje įmynė tuomet, kai jis dar buvo minkštas (Ляўкоў и др., 2000, c. 46).

2.3.3. Interpretacija

Kiškio bažnyčios pavadinimą turi (išlaikė) įvairios vietovės: akmuo Genionyse, griova Mičionyse, kalvos Guronyse, Liciškėnuose, Purveliuose. Nors jų pavadinimai motyvuojami tiesiog kiškiais, kurie tas vietas

lanko, jose būna ar net meldžiasi (!), tikrinis šių paminklų pavadinimas yra *Kiščio bažnyčia*. Tuo tarpu lieka neatsakyta į klausimą, ar šis kiškis yra, anot A. J. Greimo, „pačios Medeinos bruožus turintis jos šauklis ir palydovas“, nieko bendro neturintis su „realiais“ kiškiais (Greimas, 1993, p. 81, 99) ar galbūt kiškis buvo charakteringa šiose šventvietėse aukojama auka.

Bažnyčiomis vadinamų senųjų šventviečių nėra daug, tačiau jų pasitaiko (plg. Rainių, Čičiškių, Palmajės Bažnytkaļņius, visi – Ignalinos r.). Folkloro duomenys rodo, kad *bažnyčiomis* tam tikrose situacijose įvardijamos tiesiog apeigų atlikimo vietos⁹. Pažymėtina, kad Guronų Kiškio bažnyčią iki XX a. vis dar galbūt savotiška šventumo aureolė („bažnyčia šventa ir kalnas šventas“ – Laurinavičius, Petkevičius, 1995, p. 4). Kitos šios grupės šventvietės taip pat buvo siejamos su bažnyčiomis (Liciškėnai, Mičionys, Purveliai) bei išliko savotiškais traukos objektais, kurie buvo mielai lankomi, rodomi svečiams arba ten rinktasi linksmitis. Beje, su *kiškio bažnyčiomis* buvo susijęs ne tik jaunimas, kuris ten rinkosi į gegužines, bet ir vaikai, kurie ten eidavo žaisti, arba kurių, keliant už ausų buvo klausama: „Ar matai kiškio bažnyčią?“ (plg. „Parodyk vaikui zuikio bažnyčią“ (už ausų, galvą suspaudus, pakelk) – LKŽ I, p. 569). Platesnei pastarosios realijos analizei, kol kas nepakanka duomenų, tačiau nesunku pastebėti, kad „rodant bažnyčią“ vaikas imamas už ausų taip pat, kaip ausų laikomas ir sugautas/sumedžiotas kiškis. Tokioje situacijoje „kiškio“ paklausti: „Ar matai bažnyčią?“ arba jam „bažnyčią parodyti“ galėtų reikšti kažką panašaus į klausimą: „Ar žinai, kas dabar tavęs laukia?“

Vilkpėdės (vilko pėdos), – tai dažniausiai akmenys su įdubimais, primenančiais vilko letenos atspaudus Gudeliuose, Guronyse, Kareivonyse, Sabališkėse ir Vilniuje. Veikiausiai tokių akmenų būta ir likusiose šio pavadinimo vietovėse: Benekainių miškuose, prie Čičiškių bei Žostautų raistelių, taip pat prie kaimo Punsko valsčiuje. Be to, *vilko pėdomis* laikomų įdubimų yra Jakėnų, Kalvių ir Žuraveco akmenyse, nors tikrinis vietovardis *Vilko pėda* ten neužfiksuotas.

Akmenų su pėdomis problematikai skirta nemažai dėmesio ir pareikšta įvairių nuomonių dėl jų reikšmės bei funkcijų (plg. Baruch, 1907, p. 5–23; Tarasenko, 1958, p. 20–33; Ляукоу, 1992, c. 147–155; Vaitkevičius, 1997; Панченко, 1998, c. 55–59). Vis dėlto produkty-

vi baltų *pėdos* tematika ateityje dar laukia tyrinėtojų. Plačiau jos neanalizuodami, mes *vilkpėdę* arba *vilko pėdą* šifruojame kaip vilko¹⁰ ženklą, pažymintį nuosavybę – deivės Žvėrūnos-Medeinos arba kario-medžiotojo (= *vilko*) valdą.

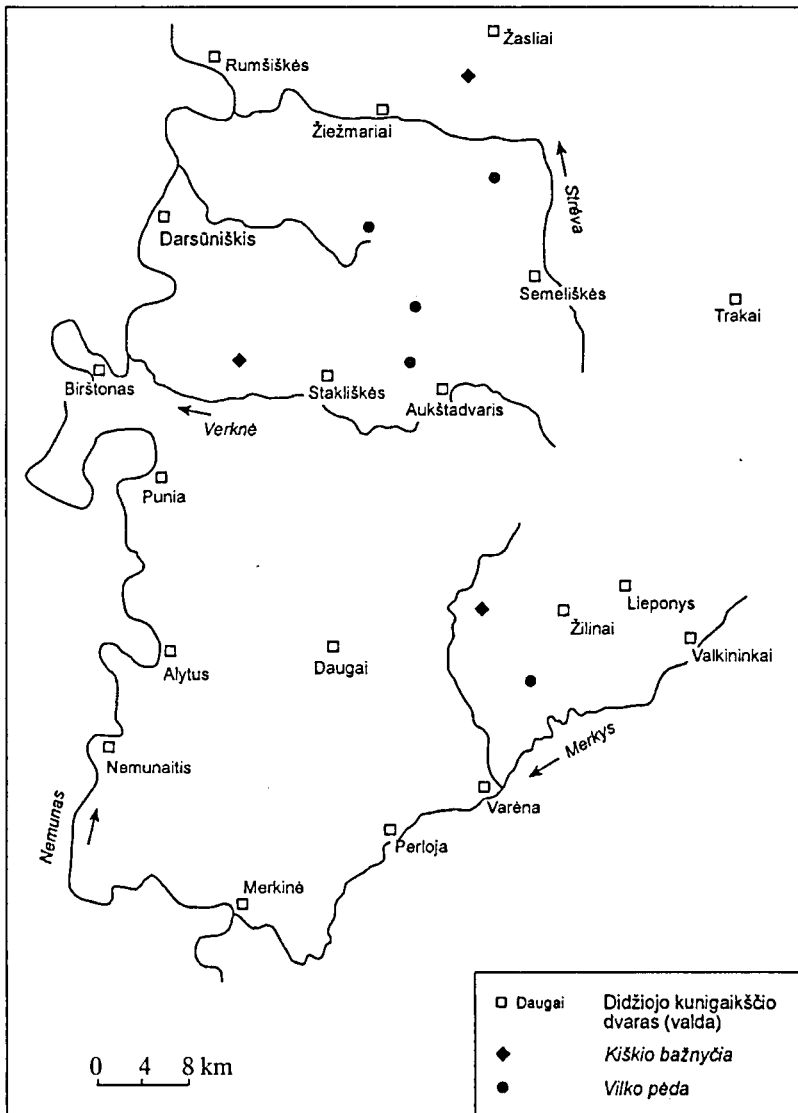
Nors išvelgiame skirtingas su Žvėrūna-Medeina susijusių *kiškio bažnyčių* ir *vilko pėdų* reikšmes, šias šventviečių grupes tarpusavyje sieja bendras paplitimo arealas Rytų Lietuvoje. Tik dvi nežymias išimtis sudaro Vilkpėdžių kaimas Suvalkų vaivadijoje Lenkijoje ir Žuraveco akmuo su kiškio, vilko, meškos ir lapės pėdomis Baltarusijoje. Likusių penkiolikos paminklų arealas plyti nuo Pietryčių iki Šiaurės rytų Lietuvos. Publikacijose Latvijos, Rytprūsių ir Baltarusijos šventviečių tematika nei *kiškio bažnyčių*, nei *vilkpėdžių* daugiau nepaminėta.

Tik vienam kuriam nors regionui būdingų šventviečių Lietuvoje yra nedaug. Remiantis šių šventviečių kultūrinės aplinkos analize, jos paprastai siejamos su priešistorinių archeologinių kultūrų (genčių) arba administracinių-teritorinių vienetų (žemių, valsčių) arealais (plg. *šventais* vadinamų ežerų paplitimą Rytų ir Pietryčių Lietuvoje; Alkos kalnus kuršių ir žemaičių genčių teritorijoje; *stabakūliais* vadinamus šventus akmenis Laukuvos žemėje).

Kiščio bažnyčioms ir *vilkpėdėms* būdinga tai, jog dauguma taip vadinamų vietų yra išsidėstę nedideliu, iki 10 km, nuotoliu nuo didžiojo kunigaikščio kiemų (dvarų), valstybinių pilių, taip pat ir didikų valdų bei tėvonijų. Tai visų pirma galioja teritorijai tarp Nemuno ir Neries (12 pav.). *Kiščio bažnyčias* ir *vilkpėdes* čia aptinkame iš dalies su Strėvos–Verknės–Lapainios takoskyra sutampančiame miškingame ruože 4–10 km atstumais nuo Žiežmarių, Žaslių, Semeliškių, Aukštadvario, Stakliškių ir Birštono, taip pat – tarp Dugų, Žilinių, Valkininkų ir Varėnos, kur XIV–XV a. fiksuojamos valstybinės pilys, didžiojo kunigaikščio kiemai (dvarai) ir leičių institucija (plg. Łowmiański, 1932, p. 118–121; Ivinskis, 1940). Tas pats pasakytina apie Vilniaus Vilkpėdę, šalia kurios esančius Panerius su dvaru didysis kunigaikštis Jogaila 1390 m. padovanojo Vilniaus vyskupijai; Purvelių Kiškio bažnyčią Picnionių valsčiaus ribose, kur XIII a. būta leičių – didžiojo kunigaikščio tarnybinių žmonių (Dubonis, 1998, p. 71–82); Kalvių Vilko pėdą 5 km į šiaurę nuo Juodonių–Malaišių, sietinų su 1255 m.

⁹ Pvz., viename vestuvinių dainų tipe bažnyčia vadinama pirtis (V 2611). „Seniau žmonės pirtį laikydavo antra bažnyčia <...>“ (LTR 1717/21). Latvių dainose sekmdienio rytą Dievas ir Mara užuot ėję į bažnyčią, cina į pirtį (Biezais, 1955, p. 179) ir pan.

¹⁰ Šaltiniuose įskambiai nesakoma – vilko ar vilkės.

12 pav. Kiškio bažnyčių ir vilko pėdų geografija Nemuno ir Neries tarpupyje (pagal autorių).

Mindaugo Livonijos ordinui užrašytai *Maleysine* (Baranauskas, 2000, p. 201); Mičionių Kiškio bažnyčią 7 km į rytus nuo Taurožės upelio, sietino su tame pačiame Mindaugo akte Livonijos ordinui užrašyta *Thoraxe* vietove (Baranauskas, 2000, p. 201).

Paminėtinos ir didikų valdos. Čižiškės, kur užfiksuota Vilkapėdelė, yra apie 7 km į pietus nuo XIII a. Dragelės pilies vietos Vosgėlių piliakalnyje, sietinos su kunigaikščių Vaisgėliu (*Vėsegele*) (Zabiela, 1995, p. 172;

Baranauskas, 2000, p. 241); Benekainys, kurių valsčiuje fiksuota Vilko pėda (*Wilcza Łapa*), yra 10 km į vakarus nuo Stakų, sietinų XIII a. pradžioje paminėtu kunigaikščių Stakiu ar Stekšiu (*Stecse*) (Gudavičius, 1998, p. 140) ir 8 km į šiaurės rytus nuo Liubartų, galbūt sietinų su Gedimino sūnumi Liubartu; Guronų Vilkapėdis yra apie 5 km į pietvakarius nuo Gastautiškių – Goštautų valdos (ten pat – ir vienas Trakų r. Laičių kaimų), apie 7 km į šiaurę nuo Aukštadvario. Mičionių Kiškio bažnyčia yra 3 km į vakarus nuo Antupių – Viršuliškių – istorinės Astikų valdos (Malczewska, 1985, p. 133).

Atskirai pažymėtina, kad *kiškio bažnyčių* ir *vilkpėdžių* sritis tarp Nemuno ir Neries koreliuoja su XIII–XIV a. plokštinių kapinynų su degintiniais kapais arealu (Zabiela, 1998, p. 364–367). Tai pačiai teritorijai ypač būdingi, kaip manoma, iki II tūkst. pradžios naudoti miniatiūriniai piliakalniai – didžiūnų pilaitės (Zabiela, 1995, p. 170, pav. 172). Šiame regione paprastai lokalizuojama Lietuvos žemė (plg. Łowmiański, 1932, p. 110–111, 118–121), Mindaugo domenai (plg. Гудавичюс, 1985, c. 226; Gudavičius, 1998, p. 141). Tokiame fone *kiškio bažnyčias* ir *vilkpėdes* Šventosios upės vidurupyje tektų laikyti su Lietuvos valstybės teritoriniu formavimusi, veikiausiai XIII a. pirmojoje pusėje, susijusia realija¹¹.

Įdomu pažymėti, kad *šventaragiais* vadinamų šventviečių, kurias laikėme valstybės religijos reformos rezultatu (VRB, 2001, p. 317), geografija skiriasi nuo *kiškio bažnyčių* ir *vilko pėdų*: *šventaragių* šventviečių sklaida tarytum demonstruoja inovaciją, plėtojamą iš Nemuno ir Neries tarpupio (kuriame nėra *šventaragių*), o *kiškio bažnyčios* ir *vilko pėdos* – priešingai, byloja apie šventviečių tradiciją, kuri plito Lietuvos valstybės ribose galbūt tik pačiu ankstyviausiu jos gyvavimo laikotarpiu arba apskritai į Šventosios vidurupį buvo „perkelta“ tik tai pačiai – Mindaugo –

¹¹ Plg. XIII a. didįjį kunigaikštį supančio politinio, karinio ir ūkinio elito – leičių – paplitimą (Dubonis, 1998, p. 24, 122–125). Jis puikiai atskleidžia to laikotarpio valstybės geografiją: saugomą pasienio ruožą bei didžiojo kunigaikščio politinius ir ūkinius atsparos taškus.

giminei priklausančių asmenų dėka. Specifinė *kiškio bažnyčių* ir *vilko pėdų* geografija visų pirma patvirtina, kad tarp Mindaugo giminės, kuriai priklausė valstybės formavimo iniciatyva, ir Žvėrūnos-Medeinos būta ypatingo ryšio. Vadinas, deivė Žvėrūna-Medeina dar iki Lietuvos valstybės formavimosi ir religijos reformos (arba pačioje šių procesų pradžioje) turėjo ypatingą statusą Mindaugo giminės religinėje tradicijoje arba tarp Nemuno ir Neries tarpupyje garbinamų dievų.

IŠVADOS: NAUJA ŽVĖRŪNOS-MEDEINOS PERSPEKTYVA

Remdamiesi baltų ir lietuvių mitologijos, religijos bei etnologijos šaltiniais, manome, kad *kiškio bažnyčiomis* vadinamos šventvietės buvo Žvėrūnos-Medeinos kulto, praktikuojamo karių-medžiotojų, vietos. Dėl to, kad būdingas pasikartojantis *vilkpėdžių* kultūrinės aplinkos elementas yra XIV–XV a. valdovo kiemai (dvarai), valstybinės pilys bei vietovardžiai, sietini su didikų valdomis, galima teigti, jog *vilko pėdos* akmenys reiškė vietos priklausomybę deivės Žvėrūnos-Medeinos valdai. Antra vertus, pasinaudojus mitiniu kodu taip galėjo būti „ženklinamos“ ir realios didžiojo kunigaikščio bei didikų – karių-medžiotojų statusą turinčių asmenų – valdos.

Taigi Žvėrūna-Medeina, atstovaudama prioritetei valdančiojo karinio elito veiklos sričiai – medžioklei (o mitiniu planu – ir karui) – neabejotinai atitiko valstybės dievų-suverenų rangą ir todėl pateko tarp jų. Tačiau šis originalus lietuvių religijos bruožas gali būti aiškinamas ir tuo, kad:

1) Žvėrūna-Medeina pasižymėjo didele mitine bei religine reikšme kariaunai, kurios nariai, manoma, kartu buvo ir bitininkai-*bičiuliai*, miškuose turintys bičių;

2) Žvėrūnai-Medeinai ir jos kultui buvo skirtas ypatingas dėmesys jau valstybę formuojančios giminės religinėje tradicijoje: pagrindinis su Žvėrūna-Medeina siejamų šventviečių arealas sutampa su menama Lietuvos žemės (siaurąja prasme) teritorija ir koreliuoja su ankstyvųjų valdovo kiemų bei valstybinių pilių geografija.

Straipsnis parengtas remiantis to paties pavadinimo pranešimu. Pranešimas skaitytas 2001 m. spalio 24 d. Vilniuje, konferencijoje „Baltiški kultai: formos ir relikvai“.

Už konsultacijas ir pagalbą rengiant straipsnį dėkoju dr. A. Duboniui, V. Savukynui, prof. habil. dr. J. Urtaui ir dr. D. Vaitkevičienei.

ŠALTINIŲ IR LITERATŪROS SĄRAŠAS

Akmens, 1938 – [Be par.] Akmens su kryžiais ir slaptingais ženklais // Lietuvos aidas. 1938 11 12 (Nr. 514), p. 7.

Åkerström-Hougen G., 1981 – Falconry as a motif in early Swedish art. Its historical and art historical significance // Figura. 1981, Nr. 19, p. 263–293.

Balys J., 1993 – Lietuvių kalendorinės šventės. Vilnius, 1993.

Baranauskas T., 2000 – Lietuvos valstybės ištakos. Vilnius, 2000.

Baruch M., 1907 – Boże stopki. Archeologija i folklor // Kamieni z wyzlobionymi sladami stóp. Warszawa, 1907.

Batūra R., 1966 – Lietuvos metraščių legendinės dalies ir M. Strijkovskio „Kronikos“ istoriškumo klausimu // MADA. Vilnius, 1966, Nr. 2, p. 265–282.

Bičiuliai, 1954 – [Be par.] Bičiuliai // LE. 1954. T. 2, p. 488–489.

Biezais H., 1955 – Hauptgöttinnen der alten Letten. Uppsala, 1955.

Butkevičius I., 1964a – Bitininkystė // Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 137–149.

Butkevičius I., 1964b – Medžioklė // Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 126–136.

Długossius I., 1711 – Historiae Polonicae libri XII. Francofurti, 1711.

Dubonis A., 1998 – Lietuvos didžiojo kunigaikščio leičiai // Iš Lietuvos ankstyvųjų valstybinių struktūrų praeities. Vilnius, 1998.

Dubonis A., 2001 – Žemėvalda // Lietuvos didžiosios kunigaikštijos kultūra. Tyrinėjimai ir vaizdai. Vilnius, 2001, p. 785–795.

Greimas A. J., 1990 – Tautos atminties beiškant // Apie dievus ir žmones. Vilnius–Chicago, 1990.

Greimas A. J., 1993 – Žvėrūna Medeina // BL. 1993. T. 3, p. 77–111.

Greimas A. J., 1998 – Gedimino sapnas (lietuvių mitas apie miesto įkūrimą: analizės bandymas) // KB. 1998, Nr. 8–9, p. 65–75.

Gudavičius E., 1998 – Mindaugas. Vilnius, 1998.

Hofmann G., 1957/58 – Falkenjagd und Falkenhandel in den nordischen Ländern während des Mittelalters // Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur, 1957/58. Bd. 88, p. 115–149.

Jablonskis K., 1979 – Istorija ir jos šaltiniai / Sudarė ir spaudai paruošė V. Merkys. Vilnius, 1979.

Jasas R., 1971 – Paaiškinimai // Lietuvos metraštis. Bychovco kronika. Vilnius, 1971, p. 190–344.

Jurkštas J., 1985 – Vilniaus vietovardžiai. Vilnius, 1985.

- Ivinskis Z., 1940 – Didžiųjų kunigaikščių ekonominė politika savo dvaruose iki XVI a. pirmosios pusės // Lietuvos praeitis. Kaunas, 1940. T. 1, sąs. 1, p. 5–28.
- Kirkoras A. H., 1991 – Pasivaikščiojimai po Vilnių ir jo apylinkes / Vertė K. Uscila. Vilnius, 1991.
- Latvijas arheoloģija, 1974 – Latvijas PSR arheoloģija. Rīga, 1974.
- Laurinavičius J., Petkevičius B., 1995 – Guronys. Kaišiadorys, 1995.
- Lideks O., 1991 – Latviešu svētki. Latviešu svinamās dienas. Rīga, 1991 (II leid.)
- Łowmiański H., 1932 – Studja nad początkami społeczeństwa i państwa litewskiego. Wilno, 1932. T. 2.
- Łowmiański H., 1983 – Studia nad dziejami Wielkiego Księstwa Litewskiego. Poznań, 1983.
- Makarevičius A., 1971 – Wilkijos senovės beiškant // Kraštotyra. 1971, p. 55–63.
- Malczewska M., 1985 – Latyfundium Radziwiłłów w XV do połowy XVI wieku. Warszawa–Poznań, 1985.
- McCone K., 1987 – Hund, Wolf und Krieger bei den Indogermanen // Studien zum indogermanischen Wortschatz. Innsbruck, 1987, p. 101–154.
- Milius V., 1964 – Gyvulininkystė // Lietuvių etnografijos bruožai. Vilnius, 1964, p. 90–109.
- Müller-Wille M., 1968/69 – Bestattung im Boot. Studien zu einer nordeuropäischen Grabsitte // Offa, 1968/69. Bd. 25/26.
- Piškinaitė-Kazlauskienė L., 1995 – Bitininkystė Lietuvoje (XVI a. – XX a. pirmoji pusė). Vilnius, 1995.
- Roesdahl E., 1987 – The Vikings. London, 1987.
- Samalavičius S., 1964 – Apie Vilniaus miesto planavimą XVII amž. viduryje // Statyba ir architektūra. 1964, Nr. 6, p. 17–19.
- Spelskis A., 1964 – Naujas Vilniaus urbanizmo istorijos puslapis // Statyba ir architektūra. 1964, Nr. 2, p. 20–22.
- Sten S., Vretemark M., 1992 – Osteologische Analysen knochenreicher Brandgräber der jüngeren Eisenzeit in Schweden // Zeitschrift für Archäologie. 1992, Nr. 26, p. 87–103.
- Šalūga R., 1958 – Vilkpėdės akmuo // Švyturys. 1958, Nr. 13, p. 24–25.
- Šaulys V., 1973 – Vilkpėdės praeitis // KB. 1973, Nr. 1, p. 53.
- Šturms E., 1936 – Kuršu zobenai // Senatne un Māksla. 1936, Nr. 4, p. 106–116.
- Tarasenka P., 1958 – Pėdos akmenyje (istoriniai Lietuvos akmenys). Vilnius, 1958.
- Tautavičius A., 1971 – 1970 m. žvalgomosios archeologinės ekspedicijos <...> ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 302.
- Uziębło L., 1937 – To, czego nie mogła zdruzgotać stopa diabła zniszczyła bezmyślność ludzka // Kurjer Wileński. 1937 10 06 (Nr. 275), p. 5.
- Vaitkevičius V., 1997 – Akmenys su pėdomis Lietuvoje // Lituanistica. 1997, Nr. 2, p. 30–54.
- Vaitkevičius V., 1999 – 1999 m. žvalgomųjų ekspedicijų <...> ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 3389.
- Vaitkevičius V., Zabiela G., 2001 – 2000 m. žvalgomųjų ekspedicijų <...> ataskaita // LIIR. F. 1, Nr. 3549.
- Vanagas A., 1996 – Lietuvos miestų vardai / Spaudai parengė V. Maciejauskienė. Vilnius, 1996.
- Vėlius N., 1993 – Lietuvių mitologijos rekonstrukcija // TD. 1993. T. 2, p. 54–69.
- Vretemark M., 1983 – Jakt med dresserad rovfågel i Sverige under yngre järnålder // Uppsats i Påbyggnadskurs i Arkeologi, särskilt nordeuropeisk, vid Stockholms Universitet. Stockholm, 1983.
- Zabiela G., 1995 – Lietuvos medinės pilys. Vilnius, 1995.
- Zabiela G., 1998 – Laidosena pagoniškojoje Lietuvoje // LA. 1998. T. 15, p. 351–379.
- Zabiela G., Baranauskas T., 1996 – Deltuvos žemė // LIM. 1996, p. 5–14.
- Zahorski W., 1925 – Legendy Wileńskie. Wilno, 1925.
- Бенвенист Э., 1995 – Личная преданность // Словарь индоевропейских социальных терминов. Москва, 1995, с. 84–95.
- Гудавичюс Э., 1985 – „Литва Миндовга“ // Проблемы этногенеза и этнической истории балтов. Вильнюс, 1985, с. 219–227.
- Иванов В. В., 1975 – Реконструкция индоевропейских слов и текстов, отражающих культ волка // Известия академии наук СССР. Серия литературы и языка. 1975. Т. 34, вып. 5, с. 399–408.
- Ляўкоў Э. А., 1992 – Маўклівыя сведкі мінуўчыны. Мінск, 1992.
- Ляўкоў Э., Карабаню А., Дучыц Л., Зайкоўскі Э., Вінакураў В., 2000 – Культывыя камяні Беларусі // Studia Mythologica Slavica, 2000. T. 3, с. 43–56.
- Панченко А. А., 1998 – Исследования в области народного православия. Деревенские святые Северозапада России. Санкт-Петербург, 1998.
- Полное собрание, 1975 – Полное собрание русских летописей. Хроники: Литовская и Жмойтская, и Быховца. Летописи: Баркулабовская, Аверки и Панцырного. Москва, 1975. Т. 32.
- Топоров В. Н., 1980 – Vilnius, Wilno, Вильна: город и миф // Балто-славянские этноязыковые контакты. Москва, 1980, с. 3–71.

SANTRUMPOS

BRMŠ – Baltų religijos ir mitologijos šaltiniai / Sudarė N. Vėlius. Vilnius, 1996. T. I; 2001. T. II

BL – Baltos lankos

DPSO, 1973 – Pasakos. Sakmės. Oracijos / Surinko M. Davainis-Silvestraitis. Paruošė B. Kerbelytė ir K. Viščinis. Vilnius, 1973

EIEC, 1997 – Encyclopedia of Indo-European Culture // Ed. J. P. Mallory and D. Q. Adams. London–Chicago, 1997

- EM, 1992/93 – Etnografija. Metraštis // Lietuvos nacionalinis muziejus. Vilnius, 1998, Nr. 2/3
- GB, 1941–1942 – Lindqvist S. Gotlands Bildsteine. Stockholm, 1941–1942. Bd. 1–2
- KB – Kultūros barai
- KI – Kalendorinių apeigų dainų tipas
- LA – Lietuvos archeologija
- LIIR – Lietuvos istorijos instituto rankraštynas
- LE – Lietuvių enciklopedija. Bostonas
- LIM – Lietuvos istorijos metraštis
- LK – Livonijos kronikos / Vertė, įvadą ir paaiškinimus parašė J. Jurginis. Vilnius, 1991
- LKC – Liaudies kultūros centras
- LKI – Lietuvių kalbos institutas
- LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas. Vilnius, 1941–1999. T. X–XIX
- LMD – Lietuvių mokslo draugijos rankraščiai Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Lietuvių tautosakos rankraštyne
- LMV – Lietuvos miškų vardynas / Sudarė A. Brukas, B. Elsbergienė, A. Kozlovienė, D. Budriūnienė. Kaunas, 1994, d. 1
- LTA – Išrašai iš Lietuvių tautosakos archyvo LIIR tikėjimų kartotekoje
- LTR – Lietuvių tautosakos rankraštynas Lietuvių literatūros ir tautosakos institute
- LŽV – Lietuvos Žemės vardyno anketos Lietuvių kalbos institute. (Nurodoma anketą užpildžiusio asmens pavardė ir anketos užpildymo metai.)
- MAB – Mokslų akademijos bibliotekos Rankraščių skyrius
- MADA – Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai. A serija
- NPK, 1999 – Vygandas Marburgietis. Naujoji Prūsijos kronika / Vertė R. Jasas. Vilnius, 1999
- PS, 1998 – Nuo Punsko iki Seinų. Iš Juozo Vainos rinkinių / Sudarė ir parengė D. Krištopaitė. Punkskas, 1998. T. 2
- TD – Tautosakos darbai
- V – Vestuvinių dainų tipas
- VAK – Valstybės archeologijos komisijos archyvas. (Nurodomas bylos numeris ir lapai.)
- VK – LKI abėcėlinė lietuvių vietovardžių iš gyvosios kalbos kartoteka. (Jeigu žinoma, nurodoma užrašiusiojo pavardė ir metai.)
- VK (ist.) – LKI Vietovardžių iš istorijos šaltinių kartoteka
- VRB, 2001 – Vaitkevičienė D., Vaitkevičius V. XIII a. Lietuvos valstybinės religijos bruožai // LA. 2001. T. 21, p. 311–334.
- VsV, 1945 – Vilniaus srities vietovardžiai: žodynas sudarytas, vadovaujant J. Balčikonui / Korektūrinis 1945 m. balandžio mėn. variantas, saugomas LKI Vardyno skyriuje.

NEW OUTLOOK FOR ŽVĖRŪNA-MEDEINA

Vykintas Vaitkevičius

Summary

The article further deals with researches in religion of the State of Lithuania in the 13th century (see VRB, 2001). This time attempts are being made to answer why goddess Žvėrūna (<*žvėris* “beast”) – Medeina (<*medis* “wood; forest”) occupies the place among other State’s and Sovereign’s gods.

From the researches of A. J. Greimas, we learn that this goddess is a single, unwilling to get married, though voluptuous, beautiful huntress, girl or she-wolf (cf. *vilkmergė* “wanton”) with an escort of wolves-“greyhounds”. Žvėrūna-Medeina does not protect hunters, but rather hinders them from killing. There are no sufficient data to reconstruct her cult, however, there is a reason to believe that each year the first kill was sacrificed to Žvėrūna-Medeina, as well as offerings for protection of domestic animals from wolves. The ritual hare hunting during Christmas is also related to this cult.

The article also depicts at large the Lithuanian sacred sites of two types: 5 **Hare Churches** fixed in East Lithuania and 10 **Wolf-footprints**. Somewhat further from their range there is a Wolf-footprints (*wilkopedzie*) village in Poland and a stone of Zhuravets with footprints of hare, wolf, bear and fox in Byelorussia (Fig. 4). All **Hare Churches** (stones, hills, forests) (Fig. 5–8) and **Wolf-footprints** (stones with hollows called as *Wolf-footprints*) (Fig. 9–11) are distanced by up to 10 km from royal estates, state castles, as well as noblemen’s estates and patrimonies of the 14–15th centuries. The same is to be said about the region between the Nemunas and Neris Rivers (Fig. 12) where the land of Lithuania (in narrow sense) and the domain of Mindaugas, the first known king of Lithuania (circa 1236–1263), is usually localized.

Basing on mythological, religious and ethnological references, we think that the sacred sites, called as **Hare**

Churches, were sites of the Žvėrūna-Medeina cult exercised by warriors-hunters. The typical repeated element of cultural environment for Wolf-footprints was a Sovereign's estate, state castles of the 14–15th centuries and place-names related to noblemen's estates. This fact allows to state that Wolf-footprinted stones signified dependence to the domain of goddess Žvėrūna-Medeina. On other part, by use of a mythic code, the real domains of the Great Duke and noblemen-persons with status of warriors-hunters – might have been marked in this way.

Therefore, the goddess Žvėrūna-Medeina representing priority activities of the ruling military elite - the hunting (war), undoubtedly was ranked as a State's – Sovereign's goddess and therefore was accepted as one of them. This original trait of the Lithuanian religion may be explained in the following way:

1) Žvėrūna-Medeina was famous for her mythic and religious significance for warriors. Her members were believed to be also beekeepers – friends who kept bees in woods (an old Lithuanian institute of relationship where friendship is based not on blood ties, but on bees shared among themselves);

2) A particular heed was paid to Žvėrūna-Medeina and her cult in the religious tradition followed by the kin of Mindaugas who was already forming the State. The main area of Žvėrūna-Medeina sacred sites, called as Hare Churches and Wolf-footprints, between the Nemunas and Neris Rivers coincides with an imaginary territory of the land of Lithuania (in narrow sense) and correlates with the geography of early royal estates and state castles.

LIST OF ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Gotland.

Fragments from pictures on stones, representing a horseman with falcon and dog: 1. Klinte; 2. Garda (according to: GB, 1941, Table 55; 1942, p. 46).

Fig. 2. Curonia, the 11–12th centuries.

Sword pommel and crosspiece representing hares scattered in all sides. Simalciems burial ground, Ventspils district (according to: Latvijas arheologija, 1974, Table 47:12).

Fig. 3. Image of the Odin's warriors-wolfs on the rune stone at Lund in Sweden (according to: Roesdahl, 1987, p. 77).

Fig. 4. Hills called as Hare Churches (2, 5), stone (1), field (3), forest (4) (according to the Author): 1. Genionys (Varėna district); 2. Guronys (Kaišiadorys district); 3. Liciškėnai (Priėnai district); 4. Miėionys (Anykėėiai district); 5. Purveliai (Anykėėiai district).

Stones with wolf-footprints (3–9, 12) and sites called as Wolf-footprints (1, 2, 10, 11) (according to the Author): 1 – Benekainiai countryside (Beniakoni, Voranavo district, Byelorussia); 2 – Ćiėiėkėė (Utena district); 3 – Gudeliai (Molėtai district); 4 – Guronys (Trakai district); 5 – Jakėnai (Varėna district); 6 – Kalviai (Rokiėėkis district); 7 – Kareivonys (Kaiėiadorys district); 8 – Sabaliėėkėė (Priėnai district); 9 – Vilkpėdė (Vilnius town); 10 – Vilkapėdėėiai (Vilkopėdėėie, Suvalkai voewodstwo, Polish Republic); 11 – Ćostautai (Kaiėiadorys district); 12 – Ćurovecas (Zhuravets, Asipoviczy district, Byelorussian Republic).

Fig. 5. Genionys, Varėna district. Stone called as a Hare Church.

Fig. 6. Guronys, Kaiėiadorys district. Hare Church otherwise Grave of Pajauta.

Fig. 7. Liciėėkėėnai, Priėnai district, Popėai hill otherwise a Hare Church.

Fig. 8. Purveliai, Anykėėiai district. Pinewood at the Šventoėi River, called as a Hare Church.

Fig. 9. Guronys, Trakai district. Stone with wolf-footprints.

Fig. 10. Site of stone in Vilkpėdėė, Vilnius (in the second ground, near the utility poles).

Fig. 11. Ćostautai, Kaiėiadorys district. Site of a small swamp called as a wolf-footprint.

Fig. 12. Distribution of Hare Churches and Wolf-footprints between the Nemunas and Neris Rivers.

НОВАЯ ПЕРСПЕКТИВА ЖВЕРУНЫ-МЕДЕЙНЫ

Викинтас Вайткявичюс

Резюме

Данная статья продолжает исследования религии Литовского государства в XIII в. (см., VRB, 2001). На сей раз она посвящена поиску ответа на вопрос, почему среди богов государства и государя XIII в. находится богиня Жверуна-Медейна (<ėvėris – «зверь», <medis – «лес; дерево»).

Исследования А.Ю. Грейма показывают, что эта богиня одинока, противница брачных уз, однако подвержена страсти. Это прекрасная девушка – охотница или волчица (*vilkė*, ср. *vilkmergė* – девушка-волчица, распутница), сопровождаемая волками – «борзыми». Жверуна-Медейна не покровительствует

охотникам, скорее им мешает. Данных для реконструкции ее культа недостаточно, однако есть основание предполагать, что Жверуне–Медейне ежегодно посвящалась первая охотничья добыча и приносились жертвоприношения с целью охраны скота от волков. С ее культом также может быть связана рождественская ритуальная охота на зайцев.

В статье также широко представлены литовские священные места двух видов: 5 Заячьих костелов (*Kiškių bažnyčia*) и 10 «волчьих следов» (*vilkpėdžiai*), зафиксированных в Восточной Литве. Чуть дальше от их ареала находится деревня Вилкпеджяй (Польша) и камень в Журавце (Беларусь) со следами лап зайца, волка, медведя и лисы (рис. 4). Для Заячьих костелов (камни, холмы, леса) (рис. 5–8) и «волчьих следов» (камни с выемками, называемыми *волчьими следами*) (рис. 9–11) характерно то, что большинство этих мест расположено на расстоянии до 10 км от дворов государя XIV–XV вв., государственных замков, а также от владений и вотчин магнатов. Это в первую очередь относится к региону, расположенному между реками Неман и Нерис (рис. 12), в котором локализована земля Литвы (в узком смысле) и домен первого известного короля Миндаугаса (ок. 1236–1263).

На наш взгляд, мифологические, религиозные и этнологические источники позволяют утверждать, что священные места, называемые Заячьими костелами, были местами культа Жверуны–Медейны, практикуемого воинами–охотниками. То, что характерным повторяющимся элементом культурной среды «волчьих следов» является двор государя XIV–XV вв., государственные замки и названия местностей, вероятно, связанные с владениями магнатов, позволяет утверждать, что камни с «волчьими следами» означали принадлежность к владениям богини Жверуны–Медейны. С другой стороны, посредством мифического кода так могли быть «обозначаемы» настоящие владения великого князя и магнатов – лиц, обладающих статусом воинов–охотников.

Итак, Жверуна–Медейна, представляющая охоту (войну), т.е. приоритетную область деятельности правящей военной элиты, несомненно соответствовала рангу государственных богов–суверенов и поэтому оказалась среди них. Эта оригинальная особенность литовской религии может быть объяснена и тем, что:

1) Жверуна–Медейна обладала большим мифическим и религиозным значением для военного слоя. Существует мнение, что его члены одновременно являлись друзьями–пчеловодами (*bičiūlis*), разводящими в лесах пчел (*bičiūlystė* – древний литовский институт вступления в родство путем взаимного обмена пчелами).

2) Особое внимание Жверуне–Медейне и ее культуре уделялось уже в религиозной традиции рода Миндаугаса, создававшего государство: основной ареал

священных мест Жверуны–Медейны, называемых Заячьими костелами и «волчьими следами», в междуречье Немана и Нерис совпадает с предполагаемой территорией земли Литвы (в узком смысле) и коррелирует с географией ранних дворов государя и государственных замков.

СПИСОК ИЛЛЮСТРАЦИЙ

Рис. 1. Готланд.

Фрагменты рисунков на камнях, изображающих всадника с соколом и псом: 1. Клинте; 2. Гарда (GB, 1941, таб. 55; 1942, с. 46.).

Рис. 2. Куршас, XI–XII вв.

Навершие и перекрестие меча, на которой изображены разбегающиеся зайцы. Могильник Силманциемс, Вентспилский р-н. (Latvijas archeoloģija, 1974, таб. 47:12).

Рис. 3. Изображение воинов–волков Одина на камне рун возле Лунда (Швеция) (Roesdahl, 1987, р. 77).

Рис. 4. Холмы (2, 5), камень (10), поле (30), лес (40), называемые Заячьими костелами (по автору): 1. Генионис (Варенский р-н); 2. Гуронис (Кайшядорский р-н); 3. Лицишкенай (Пренайский р-н); 4. Мичионис (Аникшяйский р-н); 5. Пурвяляй (Аникшяйский р-н).

Камни с «волчьими следами» (3–9, 12) и места, называемые *Волчий след* (1, 2, 10, 11) (по автору): 1 – Волость Беньякони (Вороновский р-н, Беларусь); 2 – Чижишкес (Утянский р-н); 3 – Гудяляй (Молевский р-н); 4 – Гуронис (Тракайский р-н); 5 – Якенай (Варенский р-н); 6 – Калвяй (Рокишкский р-н); 7 – Карейвонис (Кайшядорский р-н); 8 – Сабалишкес (Пренайский р-н); 9 – Вилкпедзе (Вильнюс); 10 – Вилкпеджяй (Вилкпедзе, Сувалкское воеводство, Польская Республика); 11 – Жостаугай (Кайшядорский р-н); 12 – Журавец (Осиповичский р-н, Беларусь).

Рис. 5. Гянионис, Варенский р-н. Камень, называемый Заячьим костелом.

Рис. 6. Гуронис, Кайшядорский р-н. Заячий костел или могила Паауты.

Рис. 7. Лицишкенай, Пренайский р-н. Гора Попшай или Заячий костел.

Рис. 8. Пурвяляй, Аникшяйский р-н. Сосновый лес около р. Швянтайи, называемый Заячьим костелом.

Рис. 9. Гуронис, Тракайский р-н. Камень – «волчий след».

Рис. 10. Место камня «волчий след» в Вильнюсе (на втором плане, рядом с электростолбами).

Рис. 11. Жостаугай, Кайшядорский р-н. Место болотистого леса «волчий след».

Рис. 12. Распространение Заячьих костелов и «волчьих следов» в междуречье Немана и Нерис (по автору).